

## تأثیر معنویت مادر بر تربیت اخلاقی فرزند

### زهرا ابراهیم پور پشت ریگی<sup>۱</sup>

#### چکیده

نقش مادر یکی از مهم ترین عوامل شکل گیری شخصیت و اخلاق افراد می باشد و رفتار و حرکات مادر در ذهن فرزند حک می شوند و مطابق با آنها رشد می کند. یکی از مهم ترین عوامل موثر در تربیت اخلاقی فرزندان ، معنویت مادر است. زیرا اگر مادر خود به اصول عبادی و رفتارهای دینی اعتقاد داشته باشد لزوما همه سعی و تلاش خود را انجام می دهد تا فرزندانی بر پایه معنویت و دین بار آورد و اگر فرزندان زیر پرچم اسلام و دین رشد کنند نه تنها در خانواده بلکه در اجتماع دچار هیچ مشکلی نمی شوند و افراد موفق برای جامعه می شوند. هدف از انجام این تحقیق بررسی تأثیر معنویت مادر بر تربیت اخلاقی فرزند می باشد. در این تحقیق سعی بر آن داشتیم تا ارتباط معنوی مادر با خدا و تأثیرات آن بر فرزند را در دو بعد فردی و اجتماعی مورد بررسی قرار دهیم. روش ما در این پژوهش به شکل کتابخانه ای می باشد، که سعی شده از منابع معتبر و در دسترس استفاده شود. از مهم ترین دست آوردهای این تحقیق این است که اصل خودسازی، خدامحوری و ارتباط با خدا در دوره قبل از تولد، بعد از تولد، دوره شیردهی و ... مهم بوده و لازم است مادر برنامه ریزی مناسبی برای تربیت صحیح و معنوی فرزند خود داشته باشد.

**کلید واژه:** معنویت، مادر، فرزند، تربیت اخلاقی.

---

<sup>۱</sup> - مدرسه علمیه فاطمه الزهرا سلام الله علیها، بم، سطح دو.

از مهم ترین مسائل جامعه، نقش بی بدیل مادر در تربیت فرزند بوده که تربیت اخلاقی و سلامت روانی بشر را در درون خانواده تضمین می کند. در این راستا رسیدن به شیوه های صحیح و موثر آن دارای اهمیت زیادی می باشد. همچنین تربیت در نزد خداوند دارای ارزش بالایی بوده، زیرا اگر بتوان فرزند صالحی را تربیت کرد، اثر ماندگاری است، که تمام خیرات او برای جامعه و والدینش نیز نوشته می شود. پرورش فرزندان پاک، زمینه ساز ایجاد جامعه ای سالم و الهی است که به رشد و تعالی بالایی می رسد. این کودکان تربیت یافته در جامعه، انسان های کارآمد و باصلاحیتی هستند که با توجه به ریشه های تربیتی خود، می توانند در رأس کارها قرار گیرند و آینده بهتری را برای نسل آینده رقم بزنند.

آموزش امور عبادی و عادت دادن به انجام آن ها در کودکی است، زیرا روح و ذهن کودک مانند زمین خالی است که مهبای رویش است و هر بذری در آن پاشیده شود، به ثمر خواهد نشست. مادر در این برهه نقش به سزایی ایفا می کند، مادری که از معنویات بالایی برخوردار باشد می تواند فرزند خود را به بهترین نحو تربیت کند و با سوق دادن به سوی معنویت فردی توانمند برای جامعه تربیت کند. به طوری که امام سجاد (علیه السلام) می فرماید: «أَنْتَ مَسْئُولٌ عَمَّا وَلَّيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمَعُونَةِ عَلَى طَاعَتِهِ فَأَعْمَلْ فِي أَمْرِهِ عَمَلٌ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّهُ مَثَابٌ عَلَى الْإِحْسَانِ إِلَيْهِ مُعَاقِبٌ عَلَى الْإِسَاءَةِ إِلَيْهِ»<sup>۱</sup>؛ «تو ای پدر و مادر درباره ی تربیت فرزند خویش و هدایت او به سوی پروردگار و کمک به او در اطاعت پروردگار، مسئول هستی. پس به این وظیفه مانند کسی عمل کن که می داند اگر به فرزندش نیکی کند، ثواب آن را می بیند و اگر بدی کند عذاب خواهد شد».

نیاز به معنویت و گرایش به خداوند متعال به صورت فطری و ذاتی در نهاد بشر وجود دارد و انسان در حد ذات خود معنوی است و معنویت با سرشت او آمیخته است. از این رو تربیت معنوی بدون پیشینه و از صفر نیست<sup>۲</sup> معنویت در فطرت و طینت انسان می باشد. وقتی از کودکی انجام امور عبادی را در والدین مشاهده کنند پذیرش این امور برای آنها آسان و شیرین می باشد. وقتی مادر خانواده برای عبادت، اهتمام و تلاش ویژه ای دارد، فرزندان به صورت غیر مستقیم تحت تاثیر رفتارهای مادر قرار می گیرند و این اولین گام آموزش معنوی کودکان می باشد. که روان شناسان این روش را روش الگوبرداری یا سرمشق گیری می نامند<sup>۳</sup> به این معنا که

<sup>۱</sup> - فتال نیشابوری، روضة الواعظین و بصيرة المتعظین، ص ۴۲۷.

<sup>۲</sup> - حسین پور تنکابنی، تربیت معنوی و بایسته های معنویت گرایی در بینش، ص ۵۸.

<sup>۳</sup> - سیف، تغییر رفتار و رفتاردرمانی، ص ۳۵۲؛ پارسا، روان شناسی تربیتی، ص ۱۹۴.

فرزندان در مقابل خود رفتارهای مادر را می بینند و با الگوگیری، آن رفتارها را می آموزند. اهمیت این تحقیق از آن لحاظ می باشد که به تبیین نقش و حضور والدین که تاثیر بسزایی در تربیت کودکان، و همچنین تاثیر رفتارهای دینی که باید به عنوان الگو پدران و مادران در تربیت فرزندان خود بگنجانند نقش مهمی در التزام عملی فرزندان به اعتقادات مذهبی را بازی می کند.<sup>۱</sup> باورها و عقاید دینی باعث ایجاد صلح، اعتماد به نفس و احساس هدفمندی می گردند. انجام مراسم دینی فردی و درگیر شدن فرد در عبادات و تمرین های عبادی به صورت شخصی، باعث رهایی خود از اضطراب و ترس شده و احساس تنهایی او را از بین می برد و حسی از عشق و احترام در او بر می انگیزد.

تربیت در معنای اصیل و حقیقی آن، مستلزم آن است که آموخته ها، یادگیری ها و گرایشهای فکری انسان، در جهت معینی که متناسب با جایگاه و منزلت انسانی اوست، هدایت شود. این هدایت، نخست به وسیله دیگران و سپس به وسیله خود فرد، درونی، پایدار و در عمل و رفتار متری تجلی پیدا می کند. به عبارت دیگر، تربیت باید به عمل، التزام و تعهد درونی و همچنین به تغییر تفکر و سازماندهی گرایشها و تمایلات انسان در جهت ارزشهای انسانی منجر گردد.<sup>۲</sup> تربیت اخلاقی در اصلاح به معنای برانگیختن، فراهم ساختن و بکار بستن ساز و کارهای آموزشی و پرورشی در جهت دریافت گزاره های اخلاقی و شناختن و شناساندن فضایل و رذایل و زمینه سازی برای ایجاد نگرش و روی آوردن به اخلاق حسنه و تقید و پای بندی و عینیت دادن ارزش های اخلاقی به منظور رسیدن به سعادت و کمال جاودانه می باشد. هدف در این تحقیق شناخت تاثیر معنویت مادر در تربیت فردی و اجتماعی فرزند می باشد. از این رو در این پژوهش با روش کتابخانه ای به توصیف چگونگی تاثیر معنویت و انجام امور عبادی توسط مادر و تاثیر آن در تربیت اخلاقی فرزند می پردازد. در این زمینه کتاب ها و مقالات بسیاری نوشته شده و تحقیقات زیادی انجام شده است، اما هر کدام از این تحقیقات بر اساس یک دیدگاه و فرهنگ خاص صورت گرفته و قابل استفاده برای همه ی افراد با افکار و عقاید و فرهنگهای مختلف نیست. برای نمونه صداقت فر و عزیزی (۱۳۹۷) در کتاب خود با عنوان نقش مادر در تربیت فرزندان به بررسی آداب و مسائل تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان از جنبه ی مذهبی و بر اساس آیات و روایات پرداخته اند و همچنین گلشادی (۱۳۹۵) در کتاب خود با عنوان نقش معنویت در تربیت فرزندان به بررسی جنبه های معنوی و تاثیرات آن در تربیت فرزندان پرداخته است همچنین سلطانی (۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان نقش الگوهای رفتاری والدین و ترغیب فرزندان به نماز و مسجد انجام داده است. در این پژوهش آمده است که نخستین بستر تقویت روحیه ی عبادت به خصوص نماز در انسان خانواده است. خانواده خصوصا والدین نخستین مرکز و کانون تعلیم و

۱ - فراستخواه، دین و جامعه، ص ۳۵.

۲ - مرزوقی، مبانی و اصول تعلیم و تربیت با نگاهی به تحولات دوران معاصر، ص ۱۶.

تربیت فرزندان است اگر فرزند در خانواده ای رشد یابد که به دین و احکام علمی آن مومنانه و عاشقانه اهتمام ورزند و به آموزه های آن از روی اخلاص و صداقت گردن نهند امید بیشتری می رود تا فرزندان نیز به آموزه های دینی احترام بگذارد. و ادیب بهروز (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر خانواده و گروه دوستان بر میزان التزام به ابعاد و نشانه های دینداری دانش آموزان مقطع سوم متوسطه و پیش دانشگاهی شهر قم انجام داده است. یافته های این پژوهش مبین آن است که خانواده و گروه دوستان بر میزان التزام به ابعاد و نشانه های دینداری تأثیر دارند. در این تحقیق به صورت خاص به نقش معنویت مادر و تأثیراتش در تربیت پرداخته شده است. از این رو این پژوهش به ارائه تأثیرات فردی مانند پرورش یافتن اعتقادات (دینداری) کودک، دستیابی (شناخت) ارزش های دینی، پرورش یافتن صفات اخلاقی، سلامت روان فرزند، پرورش اعمال صالح کودک، پرورش عزت نفس، تقویت نظم و انضباط و تأثیرات اجتماعی مانند دست یافتن به احساس خودارزشمندی (تکریم شخصیت) در جامعه، وفای به عهد، پرورش مسئولیت پذیری در جامعه، دست یافتن به عزت مندی اجتماعی فرزند، اصلاح یافتن افراد جامعه که فرزندان از حالات و رفتار عبادی مادر می گیرند، پرداخته شده است.

#### ۱. اهمیت نقش بی بدیل معنویت مادر در تربیت فرزند

وجود مهربان مادر نقش کلیدی و مهمی در تربیت فرزند دارد به طوری که حذف مادر از فرایند تربیت، صدمات روحی جبران ناپذیری به کودکان وارد می کند. مطالعات متعدد نشان می دهد که علت بیشتر اختلالات عاطفی کودک، محرومیت از مادر است.<sup>۱</sup> یکی از نیازهای اساسی دوران کودکی محبت است و عدم توجه به این نیاز مهم، باعث ناراحتی های روحی و روانی می شود و اگر کودک در اولین سال های زندگی خود از محبت محروم بماند، هسته اصلی بیماری های روانی در او رشد می یابد و در بزرگسالی منشا درگیری های عاطفی و اضطراب عمیق می شود.<sup>۲</sup> تربیت معنوی را باید با توجه به توانمندی های جسمی و روحی کودک انجام داد و تکلیف دهی و الزامات تربیتی باید با توجه به ظرفیت های کودک اعمال شود: تکلیف به قدر وسع و مجازات به قدر خطا!<sup>۳</sup> در واقع باید به طبیعت کودک توجه نمود و برنامه های مذهبی باید متناسب با سن و درک و فهم کودک باشد که باعث خستگی و دلزدگی کودک نشود.<sup>۴</sup>

۱ - شهرپاری، آموزش پرورش فضائل اخلاقی در فرزندان بر مبنای سیره تربیتی حضرت زهرا (س)، ص ۱۳۷.

۲ - موسوی و یوسفی، سیره فاطمی در تربیت فرزندان، ص ۱۲۸.

۳ - شهرپاری، آموزش پرورش فضائل اخلاقی در فرزندان بر مبنای سیره تربیتی حضرت زهرا (س)، ص ۱۴۰.

۴ - حسین پور، تربیت دینی کودکان و نقش آن در سلامت معنوی جامعه، ص ۶۴.

دین اسلام اولین گام در رشد و تربیت معنوی فرزندان را رفتار درست پدر و مادر می داند یعنی اگر که هر دو مراقب رفتار خویش باشند و صادقانه رفتار کنند به صورت غیر مستقیم بر فرزندان اثر گذاشته و آن ها را با ارزش های اسلامی پرورش می دهند. لذا رفتار صحیح و معنوی آنان در فضای خانه، عامل مهمی در تربیت عبادی و معنوی کودکان می باشد.<sup>۱</sup>

گاهی ممکن است عواطف و احساسات والدین با ارزش های تربیتی تعارض پیدا کنند و اگر والدین این عواطف و احساسات را به کار بگیرند، در کسب فضیلت های اخلاقی کودک مانع ایجاد می کنند. قرآن کریم در این باره می فرماید: (بعضی از مردم تنها با زبان خدا را می پرستند، اگر خیری به آنان برسد حالت اطمینان پیدا می کنند اما اگر مصیبتی برای امتحان به آنان برسد، دگرگون می شوند و کفر می ورزند). بنابراین پایداری عاطفی در امر تربیت فرزندان مهم است و مصالح معنوی فرزندان بر عواطف والدین الویت دارد.<sup>۲</sup>

مادر نقش مهمی در تربیت جسمی و روحی فرزندان دارد. بعد از تولد، مادر تنها فردی است که شایستگی تربیت و پرورش کودک را دارد؛ زیرا او با تمام وجودش فرزند را پرورش می دهد و عامل انتقال ارزش ها به کودک است. او می تواند فرزندی با اراده و بزرگوار یا ناتوان و پست، با تقوا و یا بی حیا تربیت کند. در همه حال، مادر در شخصیت کودک اثر گذار و نقش آفرین است. به همین دلیل مادر باید خود در مسیر تقوا و ایمان قرار گیرد تا کودک او نیز مانند او شود. وظیفه خطیر مادر قبل از تولد فرزند با دعا و توکل برای داشتن فرزندی صالح شروع می شود. حتی هنگام معاشرت زن و مرد باید نام خدا برده شود تا شیطان مداخله نکند؛ زیرا یکی از حساس ترین لحظات سرنوشت ساز فرد در زمان انعقاد نطفه است که اگر با نام و یاد خدا صورت گیرد چه بسا زندگی کودک در آینده دچار لغزش های دینی نمی شود. یکی دیگر از وظایفی که مادر بر عهده دارد غذایی است که در هنگام بارداری می خورد؛ زیرا آثار و پیامدهای جسمانی و روانی بسیاری در پی دارد. خداوند در قرآن می فرماید: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» پس انسان باید به خوراکش با تأمل بنگرد<sup>۳</sup> انسان باید به غذای خود از منظر حلالیت و حرامیت بنگرد؛ زیرا آثار مهمی در رفتار و کردار انسان دارد.<sup>۴</sup> بعد از تولد فرزند نیز باید فضای معنوی خانه و خانواده حاکم باشد تا از همان بدو تولد، فرزند در این فضا قرار گیرد. انتخاب نام نیکو، کام برداشتن با تربت امام حسین، صدقه دادن و عقیقه برای فرزند از کارهای ابتدایی بعد از تولد برای نوزاد است که در اسلام

۱ - احسانی و ساجدی، بررسی تطبیقی عوامل رفتاری تربیت معنوی فرزند در خانواده از دیدگاه اسلام و رفتارگرایی، ص ۷۵.

۲ - حسن زاده نائینی و ضیائی، نقش مادر در فرزندپروری معنوی-اسلامی، ص ۸.

۳ - عبس: ۲۴.

۴ - کریمی نیا و همکاران، بازکاوی اهمیت نقش مادر در تربیت دینی دختران، ص ۷.

### ۳-۳. پرورش مسئولیت پذیری در جامعه

یکی دیگر از وظایف مادر، پرورش مسئولیت پذیری در کودک است. مادر برای اینکه مسئولیت پذیری را به کودکانش آموزش دهد، باید به آنها اجازه دهد که تلاش کردن و خطا کردن را تجربه کنند. شکستی که فرصتی برای کسب اطلاعات جدید و کوششی دوباره بدون تحقیق و طرد شدن برای کودک فراهم کند، منجر به مسئولیت پذیری در کودک می شود.

والدین از طریق قبول توانمندی و صلاحیت کودک و قبول این نکته که هر کاری عواقبی دارد و کودک باید با آنها روبه رو شود، می توانند به کودک خود کمک کنند که مسئولیت پذیری را در خود پرورش دهد.<sup>۱</sup>

### ۳-۴. دست یافتن به عزت مندی اجتماعی فرزند

خداوند خود را «ربّ العزه» دانسته است و این وصف، نشانگر آن است که خداوند مالک و صاحب عزت و تدبیر بوده و عزت پرور است. طبق این بیان، هر کس راه بندگی را بپیماید، به عزت حقیقی می رسد؛ یعنی خداوند تعالی، او را بزرگ، ارجمند و شکست ناپذیر می سازد. بنابراین، در بحث تربیت اجتماعی باید مربی را به گونه ای تربیت کرد که در سایه تقوای الهی، عزتجو و حافظ عزت خود و دیگران باشد. اصل عزت انسان را از وسوسه ها حفظ و از تباهی ها دور می کند؛ چراکه انسان به عزت رسیده زیر بار هیچ عامل خفیف کننده صلابت و ارزش انسانی نمی رود و تنها مطیع امر الهی است. اولیای تربیتی باید در جهت ایجاد احساس عزت و رعایت عزت واقعی مربی تلاش کنند؛ چراکه گاه انسان بدون داشتن عزت واقعی، تنها احساس عزتمندی می کند و این احساس پوچ و تو خالی فایده ای به حال وی ندارد. عزت، صفتی واقعی و وجودیست و هر گاه معیار آن، یعنی تقوا، موجود باشد، عزت نیز موجود است، اما احساس عزت لزوماً چنین نیست و گاه ممکن است وهمی و پنداری باشد.<sup>۲</sup> و این وظیفه خطیر یک مادر در خانواده است که این حس را در فرزند پرورش دهد تا در جامعه عزتمند زندگی کند.

### ۳-۵. اصلاح یافتن افراد جامعه

خانواده اولین کانون انسان سازی و جامعه سازی است و کسانی می خواهند سود ببرند و تفکر سرمایه داری دارند، اولین نشانه آنها زن در خانواده است؛ کانون خانواده مادر است که می تواند بر همه اعضا خانواده اثر گذار باشد.

<sup>۱</sup> - قمی و همکاران ، والدین آگاه، فرزندان موفق، ص ۲۵.

<sup>۲</sup> - بهشتی و افخمی اردکانی، تبیین مبانی و اصول تربیت اجتماعی در نهج البلاغه، ص ۱۳.

اصلاح خانواده، اصلاح افراد را به همراه دارد، خانواده ارگانی است که انسان‌ساز و سلامت‌محور است، نسل را به وجود می‌آورد و هدایت می‌کند. اگر بر پایه معنویت باشد و کودکانی با تربیت اخلاقی و دینی رشد دهد وقتی این کودکان وارد جامعه می‌شوند، با تعاملی که با دیگران دارند می‌توانند در آنها اثر مثبت بگذارند و اخلاق نیکوی خود را به اطرافیان منتقل کنند و باعث بهبود و اصلاح افراد جامعه شوند. بنابراین، مادر نقش بسزایی در پرورش کودکان دینی دارد و این امر موجب اصلاح برخی افراد در جامعه می‌شود.

### نتیجه گیری

با توجه به جایگاه مادر، علاوه بر تربیت کودک در بعد جسمی، در سایر ابعاد عبادی، عاطفی و فرهنگی و... نیز از اهمیت خاصی برخوردار است، چراکه ریشه و اساس هر گونه آموزش، در خانه و دامن مادر است. اخلاق کودک در محیط خانواده شکل می‌گیرد و از جمله حقوق فرزند بر والدین خویش، حق تعلیم و تربیت معنوی است. خصلت های روحی و روانی مادر، عامل موثری در شکل گیری شخصیت کودک می باشد، پس باید در ابتدا مادران بر اخلاق معنوی خود بیفزایند تا بتوانند فرزندی صالح و خداپرست پرورش دهند. که پرورش معنویت مادر، پایه‌ای برای ایجاد اعتماد به نفس و ارتباطات سالم فردی است. پشتیبانی اجتماعی مادر، فرزندان را در مواجهه با چالش‌ها و تحولات زندگی تقویت می‌کند. همچنین، تحولات شناختی و هویتی نشان‌دهنده نقش مادر در تشویق به تفکر خودآگاهانه، ایجاد انگیزه برای یادگیری، و حمایت از شکل‌گیری هویت فرزندان است. آنچه در این تحقیق آمده است بعد از اهمیت نقش مادر در تربیت فرزند به بررسی اثرات معنویت مادر بر تربیت اخلاق فردی از جمله پرورش یافتن اعتقادات (دینداری) کودک، دستیابی (شناخت) ارزش های دینی، پرورش یافتن صفات اخلاقی، سلامت روان فرزند، پرورش اعمال صالح کودک، پرورش عزت نفس، تقویت نظم و انضباط و اثرات اجتماعی از جمله دست یافتن به احساس خودارزشمندی (تکریم شخصیت) در جامعه، وفای به عهد، پرورش مسئولیت پذیری در جامعه، دست یافتن به عزت مندی اجتماعی فرزند، اصلاح یافتن افراد جامعه که فرزندان از حالات و رفتار عبادی مادر می‌گیرند، پرداخته شده است. پس معنویت مادر می‌تواند فرزند را در اعتقادات استوار و نسبت به خود و جامعه مسئول تر بار بیاورد.

باتوجه به این موارد، مشخص است که نقش مادر در تربیت فرزندان علاوه بر تأثیرات مستقیم بر آنان، در ساختار و سلامت جامعه نیز تأثیرگذار است. از این رو، توجه به نقش مادر و ایفای آگاهانه این نقش می‌تواند به تربیت نسل‌های سالم و بالارزش و تحقق اهداف جامعه‌ای سالم و موفق کمک کنند. ان شاء الله.

- (۱) ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین، مترجم محمد حسین صفاخواه، فیض کاشانی، تهران، ۱۴۱۳ه.ق.
- (۲) ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه اقتباس از ترجمه پرویز اتابکی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث، ۱۳۸۳ش.
- (۳) احسانی، ساجدی، بررسی تطبیقی عوامل رفتاری تربیت معنوی فرزند در خانواده از دیدگاه اسلام و رفتارگرایی. معرفت ۲۲، ۱۳۹۲
- (۴) امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، بوستان کتاب، قم، ۱۳۹۱.
- (۵) برجی نژاد، زینب، نقش مادر در تربیت فرزند، نشریه پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده، سال سوم، شماره ۶، ۱۳۸۹.
- (۶) بهشتی، سعید و افخمی اردکانی، محمدعلی، نشریه تربیت اسلامی، شماره ۴، ۱۳۸۶.
- (۷) بیگدلی، زهرا؛ ماهروزاده، طیبه، تأثیرسبک های تربیتی والدین بر انجام اعمال عبادی فرزندان، مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی، ۸(۴)، ۱۳۹۴.
- (۸) پارسا، محمد، روان شناسی تربیتی، چاپ چهارم، تهران: مهارت، ۱۳۷۶.
- (۹) پاکنهاد، سیدمحسن، تربیت فرزند با الهام از آیات و روایات، تهران: کتاب کسرا، چاپ اول، ۱۳۹۵.
- (۱۰) جمعی از نویسندگان به کوشش زهرا آیت اللهی، اخلاق در خانواده، دفتر نشر معارف، قم، ۱۳۹۱.
- (۱۱) حسن زاده نائینی، عطیه؛ ضیائی، سیده سلیل، نقش مادر در فرزندپروری معنوی-اسلامی، اولین همایش ملی علوم انسانی کاربردی و زندگی معاصر، فردوسی مشهد، ۱۴۰۱.
- (۱۲) حسین پور تنکابی، رسول، تربیت معنوی و بایسته های معنویت گرایی در بینش، منش و کنش رضوی، دوفصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۱۳۹۹.
- (۱۳) حسین پور، مریم، تربیت دینی کودکان و نقش آن در سلامت معنوی جامعه، پیوند ۱، ۱۳۹۶.
- (۱۴) حکیم، سید منذر، درسنامه زندگانی و سیره حضرت زهرا - سلام الله علیها - مرکز نشر هاجر، قم، ۱۳۹۳.
- (۱۵) سیف، علی اکبر، تغییر رفتار و رفتاردرمانی، نظریه ها و روش ها، چاپ پانزدهم، تهران: دوران، ۱۳۹۰.



- ۱۶) شهریار، روح الله، آموزش پرورش فضائل اخلاقی در فرزندان بر مبنای سیره تربیتی حضرت زهرا (س)، فصلنامه علمی-ترویجی در حوزه اخلاق، ۸، ۱۳۹۷.
- ۱۷) شیخ مفید (محمد بن محمد بن نعمان)، الاختصاص، تحقیق علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۹ق.
- ۱۸) غلامپور نقارچی، فاطمه، تاثیر سلامت معنوی والدین بر سلامت روان فرزندان، نشریه اسلام و سلامت، ۶(۲)، ۱۴۰۰.
- ۱۹) فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضه الواعظین و بصیره المتعظین چ قدیم، قم: انتشارات رضی، ۱۳۷۵.
- ۲۰) فراستخواه، مقصود، دین و جامعه، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۷.
- ۲۱) قاسمی، محمد علی، دوران طلایی تربیت تا هفت سالگی، نور الزهرا - سلام الله علیها -، قم، ۱۳۹۵.
- ۲۲) قمی، میلاد و همکاران، والدین آگاه، فرزندان موفق، مشهد: مینوفر، چاپ اول، ۱۳۹۴.
- ۲۳) قندی، زهرا، نقش والدین در تربیت اجتماعی فرزندان از منظر اسلام، فصلنامه معارف قرآن و عترت، سال ۵، شماره ۱۰، ۱۳۹۸.
- ۲۴) کریمی نیا، محمدمهدی؛ چای، زهرا، انصاری مقدم، مجتبی، بازکاوی اهمیت نقش مادر در تربیت دینی دختران، نشریه پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۳۵(۴)، ۱۴۰۰.
- ۲۵) کلثوم، سمیه؛ سجادی، مرضیه سادات، ارتباط معنوی مادر با خدا و تاثیر آن در تربیت دینی کودک، پژوهش های اسلامی جنسیت و خانواده، سال پنجم، شماره نهم، ۱۴۰۱.
- ۲۶) مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، چاپ سوم، بیروت: الوفا، ۱۴۰۴ق
- ۲۷) محدث نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۰۸ه ق.
- ۲۸) محدثی، محمدجواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیهم السلام)، قم، مرکز انتشارات دفتر اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۲۹) مرزوقی، رحمه الله، مبانی و اصول تعلیم و تربیت با نگاهی به تحولات دوران معاصر، تهران: انتشارات آوای نور، چاپ سوم، ۱۳۹۷ش.
- ۳۰) مصباح یزدی، محمد تقی، اخلاق در قرآن، چاپ پنجم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۹۱.
- ۳۱) مظاهری، حسین، تربیت فرزند، انتشارات امیری، قم، ۱۳۷۰.

۳۲) ملک آباد، هادی؛ نقی پور، ولی الله، تفسیر دینی نقش خانواده در سلامت روان جامعه با تاکید بر تربیت جنسی کودکان، ۱۳۹۲.

۳۳) ملکی، حسن، سبک ها و اصول فرزندپروری مطلوب، تهران: آوای نور، چاپ اول، ۱۳۹۵.

۳۴) موسوی، سیدمجتبی؛ یوسفی، شکیلا؛ سیره فاطمی در تربیت فرزندان، صراط، ۱(۱۹)، ۱۳۹۸.

۳۵) مهری نژاد، ابوالقاسم و اصغری نژاد بلوچی، پریسا، تربیت از دیدگاه معصومین (علیهم السلام) و قرآن کریم، تهران: آوای نور، چاپ دوم، ۱۳۹۴.

۳۶) هوشیاری، جعفر و صفورایی پاریزی، محمد مهدی، ویژگی های مادر شایسته از دیدگاه اسلام و روانشناسی، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۳، ۱۳۹۳.